

УДК 342.7

О. В. Павліченко
кандидат ветеринарних наук,
доцент кафедри гігієни тварин та
ветеринарної санітарії
Харківської державної зооветеринарної академії

ПОНЯТТЯ МЕХАНІЗМУ ЗАХИСТУ СОЦІАЛЬНИХ ПРАВ ЖІНОК В УКРАЇНІ

Дослідження механізму захисту права на соціальний захист жінок дасть можливість об'єднати різні форми, способи та засоби захисту в єдину спільність, а отже, направити їх діяльність на досягнення єдиної мети. Крім того, встановлення механізму захисту сприятиме зменшенню прогалин та колізій у законодавстві щодо права на соціальний захист жінок, адже відновлення його реалізації можливо буде досягнути декількома шляхами. Наявність окремих елементів у механізмі захисту права на соціальний захист жінки обумовлюється її спеціальним статусом, що й дозволяє виділити відмінні риси кожного елементу, а також з'ясувати їх роль у механізмі (необхідну або допоміжну). Сукупний аналіз елементів дасть можливість зрозуміти процес здійснення захисту, виділити його етапи та встановити найбільш дієву послідовність. Водночас аналіз кожного елементу допоможе як виділити існуючі проблеми у правовому регулюванні захисту, так і визначити сам зміст і сутність, що відрізняють його від подібних елементів в інших механізмах. В результаті даного дослідження можливо буде встановити специфіку механізму захисту права на соціальний захист жінок, що матиме теоретичну цінність для структуризації інформації та доведення самостійності виділеного механізму. Практична ж цінність полягатиме в покращенні розуміння дії механізму, збільшенні різноманітності комбінацій способів та заходів захисту, які допоможуть більш оперативно здійснити захист права на соціальний захист жінок, що є вкрай важливим через раптовість та швидкість настання негативних наслідків для жінки у випадку неможливості втілення такого права.

Механізм захисту права на соціальний захист жінок охоплює значну кількість підсистем та нормативно-правових актів. Окремі аспекти даного механізму досліджували такі науковці: Т.В. Бабкова, В.А. Багрій, А.В. Баран, Д.О. Бардакова, Т.І. Бик, Ю.А. Гурджі, О.Р. Дашковська, М.І. Іншин, О.С. Кальян, Н.В. Коломоєць, О.О. Кравченко, Є.В. Краснов, О.Ф. Мельничук, О.В. Муза, Ю.С. Разметаєва, М.Д. Савенко, Б.І. Стахура, Б.І. Сташків, Ю.Г. Сульженко, Н.І. Ткачук, А.Л. Федорова, Д.А. Чижов.

Поняття механізму захисту права на соціальний захист жінки пов'язано із розумінням само-

го призначення захисту та його відмінних рис від охорони, забезпечення або ж гарантування, оскільки дані поняття часто суміщаються в межах діяльності одних органів влади або ж мети застосування механізму. Стосовно даного питання Д.О. Бардакова зазначає, що під механізмом захисту слід розуміти «систему юридичних засобів, які застосовуються для захисту прав людини», а під поняттям захисту – «правоохоронне право, що з'являється в особи після порушення її суб'єктивного права» [1, с. 14]. Із даного визначення не зовсім зрозумілими є юридичні наслідки застосування механізму захисту, наприклад, щодо відновлення порушеного права або відшкодування збитків, або ж покарання самого правопорушника. Крім того, виникає й питання щодо осіб, які можуть здійснювати захист, адже його можуть реалізовувати як органи державної влади, так і самі особи, права яких було порушено. Також уточнення потребують способи, методи, форми захисту, оскільки у сукупності вони виступають інструментами, за допомогою яких можливо здійснити сам захист та визначити дієвість механізму. Окрім того, варто більш чітко сформулювати положення щодо можливості застосування механізму захисту винятково після порушення суб'єктивного права, оскільки потрібно враховувати і юридичну відповідальність за невиконання юридичних обов'язків, що не завжди можуть напряму впливати на реалізацію суб'єктивних прав.

Н.І. Ткачук наголошує на тому, що основною відмінністю між механізмом реалізації прав та свобод людини та механізмом захисту прав та свобод людини є «можливість застосувати усі передбачені законом дії щодо захисту, а не винятково дії самої особи для відновлення свого власного права» [2, с. 85]. Тобто механізм захисту націлений на реалізацію цілого ряду функцій, які можуть мати як приватний характер щодо, власне, відновлення можливості реалізувати своє право, так і соціальний та публічний стосовно підтримання правопорядку, стабільності у суспільстві. У контексті права на соціальний захист законодавством передбачено цілий ряд різноманітних засобів захисту, застосування яких залежить від того, яким правовим статусом володіє особа (звернення до суду, до професійної спілки чи комісії по трудових спорах). Також існують й окремі засоби

захисту саме прав жінок, які можуть полягати у спеціальних процедурах звернення до правоохоронних органів, а також залучення медичних працівників для надання допомоги після настання соціального ризику.

М.Д. Савенко виділяє як широкий підхід, згідно з яким механізм захисту прав є «сукупністю різних засобів та чинників, які формують основи регулювання правового статусу людини, а також його реалізації та, власне, захисту», так і вузький підхід, відповідно до якого механізм захисту трактується як «діяльність самої особи та правозахисних органів, яка спрямована на профілактику порушення прав і свобод та їх відновлення» [3, с. 11]. У широкому підході ключовим є розуміння захисту як діяльності щодо повного забезпечення втілення будь-якого права людини. Такий захист не обов'язково має винятково правовий характер, він може охоплювати дії економічного чи політичного спрямування для створення умов, за яких права людини можуть вільно втілюватися. Проте використання даного підходу ускладнює встановлення різниці між реалізацією, захистом та забезпеченням, а діяльність органів публічної влади стає багатофункціональною, що зменшує можливості щодо контролю за нею та встановлення результативності. Що стосується вузького підходу, то надане автором визначення слід доповнити вказівкою про винятково правовий характер та наявність обмежень у суб'єктах владних повноважень. Також варто уточнити, що захист може здійснюватися й колективно, що, наприклад, стосується страйків. Для механізму захисту права на соціальний захист жінок доречним є залучення громадських організацій, які виконують контролюючу роль щодо органів публічної влади та реалізації їх повноважень. Перелік суб'єктів можливо розширити й особами із професійною юридичною освітою, які можуть залучатися жінкою для свого захисту. Даний перелік доречно позначити формулюванням «осіб, зацікавлених у захисті суб'єктів приватного та публічного права». Також потрібно розмежувати профілактичну функцію механізму захисту, яка здійснюється завдяки поінформованості осіб про можливі наслідки неправомірних дій, що закріплені у законодавстві, реалізація яких підтверджується практикою притягнення до юридичної відповідальності, та, власне, профілактичну діяльність, яка проводиться органами забезпечення права на соціальний захист та є складовою іншого механізму.

Досліджуючи адміністративно-правовий механізм захисту прав, Н.В. Коломоець тлумачить його як «універсальну систему, що складається із взаємно скоординованої дії суб'єктів адміністративно-правового захисту, а також засобів правового впливу та правових гарантій, які гарантують

реалізацію та захист прав» [4, с. 48]. У наведеному визначенні дещо незрозумілим є момент стосовно мети спільної їх дії та її спрямованість, оскільки від цього залежить, якими є дії суб'єктів владних повноважень – забезпечувальними чи захисними. Також виникає питання щодо об'єднуючого елемента, яким мають виступати норми права щодо захисту. Вказівка на норми права є вкрай важливою для механізму захисту права на соціальний захист жінок, оскільки як процесуальні норми, так і норми щодо міри юридичної відповідальності містяться в різних законодавчих актах та об'єднані лише спільним суб'єктом, а тому їх поєднання в спільний механізм мали б меншу ефективність. Погоджуючись із системністю механізму захисту права на соціальний захист жінок, все ж зауважимо, що його універсальність полягатиме винятково в можливості залучення конституційних засобів захисту. Водночас результат механізму захисту та використовувані методи будуть мати свою специфіку, що пов'язано із правовим статусом та змістом права на гідне життя саме для жінки.

Т.І. Бик визначає механізм соціальних прав людини як «комплекс засобів правового характеру щодо гарантування та відновлення тих соціальних прав, що були порушені» [5, с. 21]. Стосовно права на соціальний захист жінки захист включає й дії щодо усунення перешкод у отриманні соціальної допомоги, а також зменшення порушень з боку органів публічної влади. Проте механізм захисту не здатний гарантувати втілення права на соціальний захист жінок у всіх випадках. Наприклад, використання засобів захисту та притягнення до відповідальності роботодавця за ненадання відпустки або дискримінацію не є гарантією відсутності порушень під час реалізації права на пенсійні виплати або ж навіть відсутності повторних дискримінаційних проявів у трудових відносинах. Важливо наголосити, що дія механізму захисту націлена на забезпечення соціального захисту в конкретних відносинах із жінками.

Отже, на основі проведеного дослідження можна дійти висновку, що механізм захисту права на соціальний захист жінок – це системний процес щодо застосування відповідно до норм права та на основі норм права засобів захисту уповноваженими органами державної влади за ініціативою жінок, право на соціальний захист яких було порушено, громадських формувань, що здійснюють захист такого права жінок, або у випадках, встановлених законодавчо, з метою зупинення неправих дій, усунення перешкод для реалізації права на соціальний захист жінок, виплати відшкодування та притягнення до юридичної відповідальності винної особи.

Механізм захисту права на соціальний захист жінок має власну структуру, кожен елемент якої

взаємодіє з іншими елементами, а в сукупності вони дозволяють якомога швидше досягнути мети. Ю.А. Гурджі поділяє елементи механізму захисту на «матеріально та процесуально правові», до перших він відносить: «право на захист та самозахист; на звернення до органів державної влади; право державних органів застосовувати примусові дії та заходи оперативного впливу; право на залучення громадських формувань та професійну допомогу; на звернення до міжнародних організацій захисту». У свою чергу, процесуальний елемент містить такі складові: «процесуальні права та використання захисних процедур; право на оскарження в будь-якому порядку; звернення у будь-якій законній формі до уповноважених органів»; також елементами механізму захисту є форми захисту та примусові засоби захисту [6, с. 51]. Поділ норм права на матеріальні та процесуальні для права на соціальний захист слід доповнити й поділом на загальні та спеціальні. Так, наприклад, право на звернення до суду матиме загальний характер, водночас право на використання примирних процедур у спорі із роботодавцем – спеціальний, як і право на звернення до правоохоронних органів у випадку домашнього насилля. Наданий автором перелік складових елементів норм права свідчить, що матеріальні та процесуальні права часто мають суміжний характер, а їх поділ має винятково науково-теоретичну цінність, оскільки на практиці такі права реалізуються спільно. Слід уточнити, що форми захисту відображають зовнішні прояви реалізації захисту, а за своїм змістом втілюються як у нормах права, так і у безпосередній діяльності уповноважених органів, а тому виділення її як окремого елемента лише дублюватиме сутність попередніх складових механізму захисту. Щодо примусових засобів захисту, то їх застосування далеко не завжди видається необхідним, як у випадку добровільного виконання роботодавцем та жінкою-працівником рішень трудового арбітражу. Крім того, саме поняття примусових засобів захисту не в повній мірі відображає усі завдання, які стоять перед механізмом захисту, що особливо стосується відновлення попереднього становища чи виплати компенсацій.

Як зазначає О.О. Кравченко, серед основних елементів конституційного механізму захисту прав варто виділяти такі: «повноваження щодо захисту, якими володіють конституційні органи контролю; засоби та способи захисту процесуального характеру; суб'єкти звернення за захистом» [7, с. 112]. Виділення суб'єктів звернення за захистом як окремого елемента є спірним, оскільки правовий статус, права та їх сутність такого суб'єкта не будуть відрізнятися від тих, якими він володіє у механізмі забезпечення та реалізації, а отже, такий компонент не є відмінним та спеціальним. Також варто уточнити, що засоби та способи мо-

жуть мати не винятково процесуальний характер, як у випадку із зупиненням протиправної діяльності. Даний перелік не містить посилань на норми права або ж правовий характер заходів захисту і діяльності залучених суб'єктів, що зменшує правомірність їх діяльності, об'єднаність спільними критеріями законності. Крім того, відсутність норм права не дозволяє зрозуміти, яке саме право було порушено та яка юридична відповідальність передбачена за це законодавчо. Щодо конституційних органів контролю, наприклад, Уповноваженого ВР України з прав людини, то в межах захисту права на соціальний захист жінок вони виступають додатковими інструментами впливу на ефективність дії правоохоронних органів.

О.В. Муза у внутрішній структурі адміністративно-правового механізму захисту прав людини й громадянина виділяє «нормативну складову, інституційну складову, адміністративно-процедурну складову або ж управлінську й адміністративно-правозастосовну складову» [8, с. 2]. Найбільшого уточнення потребує саме адміністративно-правозастосовна складова, адже вона визнає можливість реалізації норм права винятково за органами публічної влади, виключаючи із механізму осіб, на захист прав яких і спрямована дія такого механізму. Крім того, захист прав людини не обов'язково пов'язаний саме із державними органами. Підтвердженням цього може бути діяльність комісії по трудових спорах, до складу якої входять лише працівники. Також механізм захисту є неможливим без застосування санкцій, які, власне, й виконують захисну функцію, однак незрозуміло, до якого саме із перелічених автором елементів вони відносяться. Щодо управлінської сторони, то її виділення є більш доречним для механізму забезпечення, де швидкий контроль і нагляд можуть попередити вчинення правопорушення. У свою чергу, для механізму захисту важливими є координованість між різними органами публічної влади та громадськими організаціями, зменшення бюрократичної складової та напрацювання засобів захисту, які будуть виконувати функцію сприяння реалізації, а не лише покарання правопорушника.

Вплив міжнародних норм на механізм національного захисту прав жінок проявляється через можливість звернення за захистом до міжнародних органів, наприклад, до Європейського суду з прав людини. Водночас виконання рішень міжнародних судів пов'язано із значною кількістю проблем щодо виплати компенсації або ж строків виконання. У свою чергу, міжнародні гарантії можуть впливати на здійснення захисту права на соціальний захист жінки лише у випадку їх імплементації до українського законодавства та створення відповідного механізму, за порушення якого й буде передбачена юридична відповідальність. Таким чином, міжнародні гарантії щодо захисту прав жінок ма-

ють декларативний та програмний характер, а тому їх можливо визначити як допоміжний елемент механізму захисту права на соціальний захист жінок, оскільки навіть без нього елемента досліджуваного механізму буде не менш ефективним, а взаємодія між іншими елементами все одно відбуватиметься.

Література

1. Бардакова Д.О. Механізм захисту прав і свобод людини і громадянина в Україні. Міжнародні засоби захисту прав та свобод людини і громадянина: Всеукраїнський науково-практичний круглий стіл. Ірпінь: УДФСУ, 2018. С. 14-15.
2. Ткачук Н.І. Правовий механізм захисту інформаційних прав та свобод людини і громадянина в Україні. Науковий вісник УжНУ, 2018. № 49 (2). С. 82-85.
3. Савенко М.Д. Національна система правового захисту людини. Наук. зап. НаУКМА, 2007. № 64. С. 10-15.
4. Коломоєць Н.В. Механізм адміністративно-правового захисту прав дитини в Україні. Приватне та публічне право. 2018. № 4. С. 45-49.
5. Бик Т.І. Поняття і правові засади захисту соціальних прав людини в Україні. Юридична Україна. 2010. № 1. С. 16-22.
6. Гурджі Ю.А. Процесуальне забезпечення прав особи: питання теорії. Одеса: Пальміра, 2006. 173 с.
7. Кравченко О.О. Захист прав людини і громадянина органами конституційного контролю: процесуальні аспекти. Науковий вісник Академії муніципального управління. Серія: Право. 2011. Вип. 1. С. 110-116.
8. Муза О.В. Адміністративно-правовий механізм захисту прав, свобод та інтересів фізичних і юридичних осіб в Україні. URL: <https://cutt.ly/goF4xuy>

Анотація

Павліченко О. В. Поняття механізму захисту соціальних прав жінок в Україні. – Стаття.

У статті виведено поняття механізму захисту соціальних прав жінок в Україні. Розкрито сутність механізму захисту соціальних прав жінок в Україні. Охарактеризовано специфіку даного правового явища.

Ключові слова: механізм, соціальний захист, соціальні права, права жінок, соціальне законодавство.

Аннотация

Павличенко О. В. Понятие механизма защиты социальных прав женщин в Украине. – Статья.

В статье выведено понятие механизма защиты социальных прав женщин в Украине. Раскрыта сущность механизма защиты социальных прав женщин в Украине. Охарактеризовано специфику данного правового явления.

Ключевые слова: механизм, социальная защита, социальные права, права женщин, социальное законодательство.

Summary

Pavlichenko O. V. The concept of the mechanism of protection of social rights of women in Ukraine. – Article.

In the article the concept of the mechanism of protection of social rights of women in Ukraine is presented. The essence of the mechanism of protection of social rights of women in Ukraine is revealed. The specifics of this legal phenomenon are described.

Key words: mechanism, social protection, social rights, women's rights, social legislation.